

szigetekké zsugorodtak az ideális élőhelyek a mezőgazdasági kultúra tengerében. Tulajdonképpen spontán módon ökológiai szigetek és folyosók alakultak ki, amelyek a mai természetvédelmi területek egy részét képezik. A Világ Természetvédelmi Alap magyarországi képviselete ezek megmentésére indította egyik kutatási programját: *Az intenzív mezőgazdálkodás és földhasználat hatása a természeti értékekre Magyarországon* címmel.

A biológiai sokféleség védett menedékei a Körösök völgyében – jórészt Békés megyében – a biharugrai halastavak, a bélmegyeri Fás-puszta, a Mágor-puszta, a dévaványai, ecsegi, kigyósi, cserebökényi, kardoskúti és csanádi puszták, valamint a Körös- és Maros-árterek törzsterületei. De ezek ismertetése már egy külön dolgozat témája.

Galyasi Miklós, a már égi vadászmezőkön kóborló egykori hódmezővásárhelyi muzeológus és költő így köszönt el a szeretett tájtól:

*Égen a felhő is más itt, mint
máshol,
Testvérem-rokonom minden fattya.
Az én földem ez, ha tömérdék holdján
Magannak nincs egy talpalatja.
Mégis enyém, enyém itt minden.*

*Enyém tavasza, ősze, télje,
Minden beérett halásza a nyárnak,
Minden szülöttje és vetéltje.
Ide születtem, itt is kötöttem
Vérszerződést a szavával,
Hűséget ígértem, hűséget adtam
örömemben és bánatában.*

Réthy Zsigmond

Máramaros

Máramaros a történelmi Magyarország egyik nagy vármegyéje volt, zárt, teljesen a Kárpátokban fekvő medence, a Tisza legfelső szakaszának vízgyűjtője, amelyet a folyó a Huszti kapun hagy el. A Tiszát a kapun belül az északról befolyó Tarac, Talabor és Nagyág, délről a Visó és Iza tekintélyes folyóvá növelik. A megye és előbb a táj nevét feltehetően az Iza legnagyobb mellékvizéről, a Mára, régebbi nevén Máramaros patakról, vagy ennek torkolatánál egykor állt Máramaros-várról kapta. A medencét északkeleten a Kárpátok ívét alkotó Máramarosi havasok határolják, nyugaton ennek a Tiszáig nyúló ága, délnyugaton az Avas-Kőhát-Gutin-Lápos vulkáni hegység, délen a történelmi Erdélytől elválasztó Radnai havasok, a Tisza egész vízgyűjtő területének második legmagasabb hegysége. Nevezetes hágói a Tatár hágó a Máramarosi havasokban és az utóbbiakat a Radnai havasoktól elválasztó Borsai vagy Priszlop hágó.

A Máramarosi havasok a régi Magyarország legcsapadékosabb vidéke volt évi 1000 mm-nél, a Tarac és Talabor forrásvidékén 1400–1500 mm-nél több csapadékkal. Máramaros területén az aránylag szűk völgyekben kevés a szántóföld, a hegyeket nagyrészt bükkösök, a magasabb régiókban fenyvesek, felettük pedig havasi legelők borítják.

A medencében csak egy falu nem tartozott a megyéhez, az ugocsei Veléte, viszont Máramaros része volt a XV. század közepétől a medencén kívül a Borzsa völgyében fekvő néhány, addig beregi falu, köztük a legnagyobb Dolha és délkeleten az Aranyos-Beszterce forrásvidéke. Trianon Máramarosnak a Tiszától délre fekvő, nagyrészt román lakosságú részét – Visk kivételével – Romániához csatolta. Ez ma Kelet-Szatmárral együtt Románia egyik megyéje Maramureş néven, Nagybánya székhellyel. A megye északi, nagyobb, többségében ruszín lakosságú része akkor Csehszlovákiához került, ma Ukrajnához tartozik.

Máramaros a korai Árpádkorban gyepűelve volt. Első okmányolt említése 1199-ből való, Imre király vadászatával kapcsolatban. Bélay szerint magyar, királyi vadászok, halőrök, erdőőrök – kevés szláv mellett – akkor már lakhattak a területen. Akkor Máramaros az

Máramarosi táj a hosszúmezői temetőből

országban a „nagy erdőnek” (silva magna) nevezett területek egyike volt. Huszt várának építése már Szent László alatt megindult. Később a huszti vár lett a királyi várispánság székhelye. Máramaros tényleges benépesedése a tatárjárás után indult meg, a nagyobb arányú sóbányászat is akkor kezdődött. Visk vára, amelyet talán már Szent István kezdett építtetni, 1271-ben kelt okirat szerint a Hontpázmányoké volt, 1300-ban III. Endre még mint ugocsai falut elvette tőlük (de Ugocsában kárpótolta őket) azzal, hogy szüksége van rá feljebb lakó alattvalói és a sószállítás védelmére. A máramarosi települések akkor még, mint Visk is, az ugocsai főispán alá tartoztak. Az első románokat IV. (Kún) László telepítette ide.

Máramaros az ország életébe igazán az Anjouk korában kapcsolódott be. Károly Róbert 1329-ben koronavárosi rangra emelte Husztot, Técsőt, Visket és Hosszúmezőt, Nagy Lajos pedig 1352-ben Szigetet. A koronavárosok kiváltságait Mátyás király 1458 és 1472-ben megerősítette, I. Lipót pedig 1701-ben címet adott nekik. A terület egyházi szervezte is a XIV. században alakult ki az egeri püspökség keretében, önálló archidiakonátussal, benne plébániákkal az öt koronavárosban. Nagy Lajos a Tisza déli partján fekvő Remetén 1363-ban pálos kolostort alapított, amely 1555-ig állt fenn. Egy 1360-ban kelt okirat szerint Máramaros még terra noncomitatus, azaz nem megyei föld. A nemesi vármegye 1370 után alakult ki, ekkor jelentek meg a magyar közigazgatási tisztviselők, az alispán és a szolgabírák. A székhely Sziget lett. A koronavárosok lakosai magyarok voltak, kisebb számban szászok, különösen Visken. A viskiek gúnyneve sokáig viski szász volt. A szászok a XV. század végére elmagyarosodtak. Több magyar nemesi falu létesült az Anjou-korban a Nagyág és Talabor alsó szakaszán, valamint a Tarac torkolatvidékén. Akkor 23 településre, a legtávolabbi Borsára is költöztek magyarok. Románokat nagyobb számban Károly Róbert telepített Máramarosba, akik később a mainál valamivel nagyobb területet laktak, de azután kissé visszaszorultak a Kárpátokon át nagyobb tömegben érkező ruszinok javára. A ruszinokat a magyarok oroszoknak nevezték, és ők is oroszoknak mondták magukat a legutóbbi időkig.

A románok egy része 1350 táján Bogdán vajda vezetésével Moldvába „szökött” (ezért Nagy Lajos büntetőhadjáratot vezetett ellenük). Románok először 1326-ban kaptak nemességet,

később pedig igen sokan, úgyhogy a kialakult Máramaros nemesi vármegye nemesiinek nagyobb részét ők tették ki. Közülük a Drágfiak a magyar főnemesek közé is bekerültek. A román kismesek magyar nemességüket öntudatosan őrizték, és Papagi 1925-ben Bukarestben megjelent munkája szerint mint „nemesi”-k még akkor is büszkén megkülönböztették magukat az egyszerű román parasztoktól, és nem házasodtak velük. Magyar nemességük lehetett az oka annak, hogy az 1715. és 1720. évi összeírásokban sok, egyébként román faluban annyi magyart írtak össze. Észak-Erdélybe a késői középkorban főleg Máramarosból áradtak ki a románok, aminek továbbélő emlékét egy-egy, a XV. és a XVII. században keletkezett, Szent László máramarosi telepítésével kapcsolatos román eredetmonda mutatja. De az előbbieket szerint nem Szent, hanem Kún László telepített Máramarosba románokat.

A megye az ország vérkeringésébe főleg a sószállítással kapcsolódott be, ami a Tiszán és részben szekerezéssel zajlott le. A városok mézáróseit később arra kötelezték, hogy adjanak fagyút a sóbányák világításához. A sóbánya székely Rónaszéken volt, mellette Aknasugatagon indult meg nagyobb sóbányászat. A később legjelentősebb és egyedül ma is működő Aknaszlatinán csak a XVIII. században kezdődött. Máramaros másik nagy kincsére, a fára, akkor még kevésbé volt szüksége az országnak, mivel az másutt is rendelkezésre állt. Az erdők másik kincsét jelentő nagyvadak a vetéseket, háziállatokat károsították. Vadászatok inkább csak a nemesek kedvtelését szolgálta. A róka- és nyestbőr viszont a kötelező jobbágyszolgáltatások között szerepelt. A megélhetést akkor főleg az állattenyésztés szolgálta. A ruszinok és románok főleg juhot tartottak, a románok kecskét is. A szarvas-marhatartás a Tisza felől terjedt el köztük.

A középkori Máramaros kultúrájáról a koronavárosoknak a XIII–XIV. században épült gótikus templomai tanúskodnak. Ezek a XVI. század közepén a reformátusokéi lettek, miután a magyarok áttértek az új hitre. Közülük csak a szigetit bontották le, és helyén nagy, neogót templomot építettek. A ruszinoknak és románoknak a legutóbbi időkig szinte csak fatemplomaik voltak. A románok nagy kőtemploma Szigeten csak az utóbbi évtizedekben épült.

A középkor végén, 1470 táján gyakori moldvai betörések pusztították a koronavárosok és a megye román falvainak népét. Egy 1472-ben kelt levél szerint a bevehetetlen huszti vár mentette meg a koronavárosok lakosait a teljes kiirtástól. A moldvaiak feltehetően azért támadták a románokat is, mert 1467-ben részt vettek Mátyás király büntetőhadjárataiban.

Egy 1530-ból fennmaradt portaösszeírás alapján Bélay a magyarok akkori arányát Máramaros lakosságának 25 %-ára, a ruszinokét és románokét egyformán 37–38 %-ára becsüli. A századunkban végzett magyar népszámlálások szerint a ruszinok száma kétszerese volt a románokénak. A máramarosi ruszinok az *i-ző* nyelvjárást (*pod=píd, reka=ríka*) beszélik. Külön etnikai csoportjukat képezik a Tisza legfelső szakaszán élő huculok.

Az öt koronavárosban, amelyek közül Visk és Hosszúmező falu, a XVI. században még csak magyarok és megmagyarosodott szászok laktak. A magyarok számát a török hódoltságból érkező magyar nemesek nem növelték jelentősen. Haszon sem volt belőlük, mert nem fizettek adót. A XVII. század elején már ruszinok és románok is laktak a koronavárosokban. A Nagyág és Talabor völgyében élő magyar nemesek közül akkor már többen elruszinosodhattak. Máramaros XVI. századi váltakozó helyzete után a XVII. század elejétől az Erdélyi fejedelemséghez tartozó „hét vármegye” egyike volt, később pedig a Rákóczi szabadságharc támasza. A század folyamán már jelentős számban szivárogtak be Galíciából zsidók, akiket 1692-ben „örökre” kitiltottak a megyéből.

A rabszolgaszedő tatár betörések Máramaros népe is megszenvedte, amire a Tatár-hágó név is utal. Az egyik ilyen utolsó nagy betörés elkövetőitől a Borsai-hágónál Sándor Farkas pap vezetésével máramarosiakból és szatmáriakból összeállt sereg tízezer, többségükben Erdélyből elhurcolt rabot szabadított ki, és 15 ezer tatárt vágott le. Ennek emlékét őrzi Borsai felett a Tatárverés (Preluca tatarilor) nevű hely.

A XVIII. században Mária Terézia idején sok katolikus sváb települt Máramarosba, benne Viskre. A viskiek hamar elmagyarosodtak, de nyelvük ma megkülönböztethető Visk régi lakosaiétól. Különbözően a viskiek és a közeli técsőiek nyelvjárása sem azonos. Az akkor betelepült többi német nagy része is megmagyarosodott. A Fényes Elek által 1839-ben még több „orosznémet”-nek írt településen az 1941. évi népszámlálás már kevés németet és sok magyart talált. Viszont német maradt a Taracvölgy felső szakaszán két, elsőben megbújó kis

falu. A XVIII–XIX. században az 1692. évi örök kivitás ellenére folytatódott Galiciából a zsidók beáramlása. Számuk úgy megnövekedett, hogy 1910-ben a megye lakosságának már egyhatedét, a Felsővisói járásnak pedig egynegyedét tették ki. Ebben nemcsak a bevándorlásnak volt része, hanem annak is, hogy a zsidók voltak a legszaporábbak. Nagyon korán házasodtak és betartották a vallásnak a házasesletre vonatkozó, különben a kereszténységben is érvényes törvényét. Többségük ugyanolyan nyomorúságban élt, mint a régi Magyarország legszegényebb tájainak, az északkeleti felvidéknek, azaz Ung, Bereg és Máramaros megyék heggyédei részének nagy többségükben ruszin lakosai.

A megye egészéhez képest aránylag jobb helyzetben lévő koronavárosok szegénységére utal Mátyás király levele „ab anno 1470, á melyben engedi az Öt Városoknak, hogy á Szegénységek miatt az 1 Forint Taxából, mellyel adosok maradtak valo tsak 60 Pénzt fizessenek...”

Máramaros földje nem tette lehetővé, hogy népe gazdagon éljen, amikor területének az 1895. évi mezőgazdasági összeírás szerint is 56 %-a volt erdő, 31 %-a rét-legelő és csak 10,9 %-a szántóföld. Ebből is kevés fekszik termékeny lapályon, ahol elég meleg van hőigényesebb növények termesztéséhez. A XVI–XVII. században főleg zabot és rozst termeltek, amikor az 1 köből elvetett zab 4–8-szor, a rozs 4–5-ször, a búza csak 2–3-szor annyit termelt. Éhínséget is szenvedett a megye népe, nagyon súlyosat 1785–1787-ben.

A század második felében, amikor elterjedt a burgonya és kukorica, a zab mellett ez a két növény lett Máramarosban a főtermény. Sokáig még a kétnyomásos rendszerben gazdálkodtak és csak a századfordulón kezdtek fokozatosan áttérni a nem szabályos háromnyomásosra. A zab vetésterülete 1910-ben több mint ötszörösét tette ki a két fő kenyérnövény, a búza és rozs együttes területének. Ugyanakkor ott is erőltették a melegigényes kukorica termesztését, ahol a hűvös éghajlaton gyakran nem ért be, és a zabnál is többet vetettek belőle. Főleg kukoricakenyeret ettek. A legkedvezőtlenebb helyzet a kevésbé erdős Verhovinán, a Nagygág völgyének felső szakaszán volt, ahol a meredek lejtőkön nem lehetett szántani. Ezért néhol kapa után vetették a zabot, amely alig hozott többet, mint az elvetett mag. A vetésekben óriási árokat okoztak a szarvasok, vaddisznók, amelyek ellen éjjel tűz mellett virrasztva igyekeztek védekezni. Ez a helyzet ma is ilyen. Az állattállományban a medvék tettek kárt. Az állami erdőkben 1900-ban 220-ra becsülték a medvék számát, ez a más erdőkben élőkkel együtt 4–500 lehetett. A főurak versengtek máramarosi vadászati jogért.

Vískén, Técsőn és Hosszúmezőn sok káposztát termesztettek. A hosszúmezőieket Szigeten ma is káposztásoknak mondják. A volt koronavárosokban és Nagybocksón sok gyümölcsöt, főleg almát termesztettek, exportra is. Ebben sokat segített az, hogy Máramarosszigeten Pelikán József plébános 1838-ban létrehozta a „Pomona-kertet”, amely jó ötven éven át terjesztette az új gyümölcsfajtákat. Ezt a feladatot az 1898-ban alapított nagybocksói Állami Kertmunkás Iskola, a hozzátartozó faiskola és kísérleti telep vette át.

Az állattartás terén Máramaros a sertések számában 1900 táján a lakosok számára első országos átlagnak alig több mint egyharmadát érte el, lovaknál nem egészen a felét. Sokan a szívós kis hucul lovat tartották. Szarvasmarha és juh viszont több volt az országos átlagnál. Erre a szántóterületnek csaknem háromszorosát kitevő rét-legelő, különösen a sok havasi legelő tette alkalmassá. A régi magyar és mokány szarvasmarha a földművelési kormányzat munkája nyomán fokozatosan egy svájci fajtával kialakított borzderesre cserélődött.

Munkaalkalom teremtésén, a szegénységen az iparosítás csak halamit segített. 1770-ben Dolhán a birtokos Teleki család a magyar iparosítást gátló Habsburg politika ellenére papírgyárat létesített. Ezt 1830-ban vasgyárrá alakították. 1775-ben Kabolapolyánán (később Gyertyánliget), 1861-ben Fejérpatakon létesült „kincstári” vasgyár. A kevés és gyenge helyi vasérckészlet miatt egyik sem volt gazdaságos, de a környező erdők hasznosítása és munkaalkalom teremtése céljából szükségesnek tartották őket, és a gyertyánligeti a szovjet időkben is működött. A legnagyobb mértékű bányászat Borsabányán folyt, ahol többféle színesfémeket bányásztak, és bányásznak ma is. Rezet helyben olvasztottak is. A legnagyobb gyár a ma is termelő Nagybocksói Vegyiművek volt, amely századunk elején az országban is az egyik legnagyobb ilyen üzemenként működött. Üveggyártás is folyt a megyében. Az erdőkre sok faipari üzem is települt, és a Tisza mentén Szolnokon, Szegeden létesült nagy fűrésztelepeket is főleg máramarosi tutajosok látták el fával. A kispárt, mint másutt is, erősen

károsították a gyári termékek, a tímárokat a galíciai bőrimport. Hatósági és társadalmi úton sikeresen igyekeztek árutermelő háziipart, több faluban kosárfonást, Huszton a szovjet időkben is folytatódó fazekasságot, Szigeten szövést-hímzést kifejleszteni. Mindezek csak kissé mérsékeltek a munkanélküliséget, ezért a századfordulón megindult a ruszinok kivándorlása Amerikába, főleg Argentínába. A múlt század legutolsó éveiben egyre több, 1900-ban már 637 kivándorlónak adtak ki a megyében útlevelét.

A megye székhelye, Máramarosziget fokozatosan iskolavárossá fejlődött. Már 1524-ben „tanodát” állítottak fel a protestáns egyház kezelésében. Ezt „főiskolává” fejlesztették, amelyet jelentősen támogattak az erdélyi fejedelmek. A Rákócziak alatt „pedagógiai seminarium”-ot, azaz tanítóképzőt szerveztek. A piaristák Szigeten 1730-ban algimnáziumot indítottak. A XVIII. század végén Kovássy szerint a szigeti főiskola tanára Gáti József írta az első magyar nyelvű természetrajzot, Szilágyi János pedig az első magyar jogbölcseleti munkát. A főiskola, 1797-től „liceum”, hagyománya, színvonala tette lehetővé, hogy gróf Buttler János 1837-ben Szigeten jogakadémiát alapítson, amely 1919-ig működött, majd Hódmezővásárhelyre költözött és 1924-ben megszűnt. A múlt század második felében Szigeten két, Huszton egy nőnevelde létesült. Polgári iskolák is voltak a megyében. Ezeknek a középiskoláknak a többsége a két világháború között is működött, az 1944-ben beállt szovjet hatalom és a szocialista román uralom alatt viszont megszűntek.

A szovjet hatalom a kárpátaljai magyarságnak, benne a máramarosiaknak, először a szolyvai haláltáborban, majd a gulagokon való „ivartalanítását”, az értelmiség kíméletlen üldözésével „lefejezését” hozta. A papok elhurcolásával több templom raktárként való használatával a vallási életet lehetetlenné tették. Sztálin halála után enyhült a feszültség. Az ivartalanítás ellenére Kárpátalján 1959-től 1979-ig a magyarság száma 11 %-kal növekedett. Az 1979-es népszámlálás szerint akkor Észak-Máramarosban 16 936 magyar élt. Teljesen magyar általános iskola indult több településen. Ma Visken, Técsőn, Aknaszlatinán, Kőrösmezőn van teljes magyar iskola, Huszton, Rahón és más településeken 1990-ben indultak magyar osztályok, Szlatinán magyar középiskola. Nagy nehézség a magyar tanerők hiánya, fizetésük gyakori elmaradása. A nagyon rossz gazdasági helyzet („a fél falu Magyarországon dolgozik”) mellett a magyarok politikai helyzete sem kedvező Kárpátalján, amit a KMKSZ elnökének Göncz Árpádhoz intézett nyílt levele mutat. Sérélmek: iskola-rendszerük sodródása az ellehetetlenülés felé, a magyar falunévtáblák leszerelése, az egyházi ingatlanok visszaadásának halogatása, kiszorítottság a végrehajtó hatalomból stb.

A Romániához tartozó máramarosi területen 12–13 ezer magyar él. Szigeten a közös iskola magyar osztályaiban jobbra csak a torna, rajz, ének, magyar nyelv és irodalom tanítása folyik magyarul. Sziget 8 ezer magyarja a város lakosságának 18 %-a, háromnegyedük katolikus. Plébánosuk gondozza a rónaszéki, tiszaveresmarti híveket is. Aknasugatag magyarjainak önálló katolikus plébániája van. Az 1800 lelkes Hosszúmezőn a magyarok erős többségben vannak, köztük 5–6-szor annyi a református, mint a katolikus. Az utóbbiak plébániájának egyik kis épületében tanfolyamok, lelkigyakorlatok tartásához előadótermet, férfi és női hálótermet alakítottak ki a szigeti ferences harmadrendűek közreműködésével. Hosszúmező reformátusait ottjártamkor 1995-ben évek óta nem lelkesz, csak váltakozó legátus gondozta. A faluban van magyar iskola. A dél-máramarosi magyarok kultúrájukat az 1990-ben alakult Hollósy Simon Társulat keretében igyekeznek fejleszteni. Énekkaruk van, előadó- és versmondó esteket, táncestélyeket rendeznek.

Máramaros kulturális és természeti értékei között jelentős műemlék északi részében a huszti várrom, a gótikus huszti, viski és técsői református templom, amelyek az 1300-as években épültek fel. A técsői és viski templomnak értékes festett famennyezete van, Huszton megmaradt az eredeti gótikus mennyezet, Técsőn pedig a szentély csillagboltozata. Visken a református temető talán a templomnál is értékesebb. Csúcsos női és lekerekített férfi fejfái valamilyen ősi hagyomány továbbélését mutatják.

A ruszinok értékes fatemplomai görög katolikus templomként épültek, mivel a ruszinok ezen a valláson voltak, de a szovjet hatalom betiltotta a görög katolikus vallást, és amelyik papjuk nem csatlakozott a pravoszláv államvalláshoz, 25 évre ítelték. 1963-ban közkegyelmet kaptak, de akik ezt megérték, csak titokban gyakorolhatták hivatásukat. Az enyhülést az 1980-as évek végére Kárpátalján csak 9 papjuk érte meg. Csak néhány templomukat kapták

vissza, köztük a rahóit, és csak néhány papjuk van. Nem sokkal jobb a magyar reformátusok és katolikusok helyzete sem. Mind a három egyház Magyarországról kap segítséget.

A fatemplomok közül különösen látványos és értékes a Huszt és Técső között fekvő Szeklence és Száldobos, valamint Alsóapsa fiatornyos temploma. Kőrösmezőn a görögkereszt alaprajzú, kupolás Plitovate és Sztrukovszka fatemploma a legértékesebb. A Verhovinán különösen sok műemlék értékű fatemplom áll, köztük Toronyán, Pilipecen és más falukban. Mindezeknek a fatemplomoknak a többsége a XVII–XVIII. században épült és szép ikonostázuk van. Sajnos nincs mindegyik jó állapotban. Sokat pravoszláv templomként sem rendeltetésének megfelelően használtak a szovjet időkben. Még jó volt, ha múzeumnak rendezték be, mint pl. Gyertyánliget műemlék értékű fatemplomát. Értékes a huculok, azaz a Tisza legfelső szakaszán Rahón, Kőrösmezőn, Tiszabodányban élő ruszinok népművészete, szötteiseik, szőnyegek, hímzéseik.

Dél-Máramarosban Szaplancán a „vidám” temetőt annyian látogatják, hogy felvetődött belépődíj szedése. A vidám jelleget a tréfás román sírfeliratok adják. Hosszmezőn a kis református templom gótikus középkori mennyezete is ép. A Tisza mentén feljebb következő Máramarosszigeten a XVIII. század elején épült volt piarista, ma plébániatemplomnak van műemlékértéke. A Tiszába Sziget alatt befolyó Iza, és az abba torkolló Mára völgyének román falvaiban sok műemlék értékű, székelykapukhoz hasonló faragott kapu áll. A románoknak több szép fatemplomuk is van, többek között Borsán. Felsőkálinalva temploma bélyegre is rákerült.

Máramaros természeti értékei között a sok borvízforrást kell említeni. Ilyenek Viskan a várhegyi források és a Saján forrás. A várhegyiekre kiépült jelentős gyógyfürdő, miután a szovjet országhatár közvetlen közelébe került, 125 évi működés után megszűnt, „szétverték” mondják a helybeliek. A Saján forrásra viszont szanatórium épült a szovjet időben. Gyertyánliget fürdője sem működik, de a falu környéke kedvelt kirándulóhely. Rég megszűnt a Mára-völgyi Bréb kevésbé kiépült gyógyfürdője is. A sok borvízforrás közül az országban is a leggazdagabbnak tartották a Suliguli forrást, amely a Visóba ömlő Vasér forrásvidékén fakad. Vízét már a múlt század első felében palackozva messze is szállították.

Látványos a Talabor völgyében a fenyvesek között megbújó Szinevír (Kék-víz) tó és lejjebb a nagy duzzasztott víztároló, amely a Talabor és Nagyág közti 160 m magasságkülönbségen alapuló áramtermelést szolgálja.

Magashegységi kirándulóhely Rahó fölött a Fekete és a Fehér Tisza völgye között emelkedő Csorna hora, azaz Fekete hegység két, havasi gyepel, gyalogfenyővel borított csúcsa, a zömök Hoverla (2061 m) és a kúpalakú Pietrosz (2022 m). A köztük bemélyedő hágóba a Fekete–Tisza forrásvidékén fekvő Kőrösmezőről és a Fehér–Tisza-völgyi Tiszabodányból lehet feljutni. Látványosak voltak a Kőrösmezőn és Tiszabodányban összefolyó patakokon felduzzasztott víztárolók, és alattuk a lépcsőzéssel szabályozott, magas fenyvesek között folyó patakok, amelyeken a hetek folyamán összeszerelték a tutajokat, hogy azokat a víztárolókból szombatontként leeresztett sok víz levigye a Tiszára.

A Máramaros déli határán emelkedő Radnai havasok legmagasabb csúcsát a Borsa feletti Nagy–Pietroszt (2305 m) nemcsak havasi gyepek és gyalogfenyő takarja, hanem sziklaformációk is díszítik. Borsa felett tervezték kialakítani a Magyar Nemzeti Téli sport Központot, amikor 1940 és 1944 között Magyarországhoz tartozott.

Dr. Gábrriel András

Felhasznált irodalom: *Bélay Vilmos:* Máramaros megye társadalma és nemzetiségei a megye betelepülésétől a XVII. század végéig. Budapest, 1943. – *Botlik József–Dupka György:* Ez hát a hon ... Budapest, Szeged, Ungvár, 1991. – *Deschman Alajos:* Kárpátalja műemlékei. Budapest, 1990. – *Dušaneč Ján:* Chust Marmarosi, Chust, 1938. – *Fényes Elek:* Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapota. 4. kötet. 1839. – *P. Gábor Zsuzsa:* Visk magyar lakosainak története és mai családnévei. Budapest, 1975. – *Héder János:* Máramaros vármegye. Máramarossziget, 1902. – *Joódy Pál:* Máramaros vármegye. 1749–1769. évi nemesség vizsgálata. Máramarossziget, 1943. – *Kárpátaljai levél Gönczhöz.*